

*Dr.iur., Alexander Baikov, Associate Profesor
Daugavpils University
Daugavpils, Latvia*

*Bc.iur., Anita Ruskule, candidate for a master's degree
Daugavpils University
Daugavpils, Latvia*

Civil liability and related categories (obligation, duty, penalty, protection of civil rights): relationship and ratio

Abstract. This paper investigates the continuing relevance, the sustained interest in the doctrine of law enforcement, controversy and ever lasting novelty of the issue of civil liability, serving as a central «direct» Institute, which invariably reveals itself in the mechanism of legal regulation of social relations that are the subject of civil rights. The article analyzes the problems of the nature and the scope of civil liability, the place and role in the process of implementation of obligations, duties, duty, sanctions, and subjective measures of protection of civil rights.

Relevance, novelty and practical significance of science-based solutions of the problem of civil liability are debated widely in scientific literature, which attempts to theoretically ground the institute of denial of civil liability, as well as to describe modern civil turnover conditions dictated by the need to critically consider the liability of rules and create new conceptual approach to support and to prevent the confusion of the subjective rights of citizens with other types of defense.

The article reveals the concept of civil liability in the context of concepts closely associated with it. The diversity of viewpoints on the nature of civil liability, characterizing its constitutive features, is largely due to the diversity of tasks facing the researchers. In this regard, the article on the basis of existing legislation, and scientific literature referred to in this study gives not only the analysis of the nature, characteristics, conditions of the onset of civil liability, but also reveals the inherent characteristics associated with certain categories (duties, obligations, sanctions, coercion, subjective measures of protection of civil rights), and constitutive features, collectively characterized by not only their nature and purpose but also by a normal and stable operation of civil circulation.

It should be noted that the government coercion and its forced character are the features of any legal norm concerning sanctions, but not every sanction is a measure of legal liability. In the article it is justified by a broad understanding of civil liability. In this case, it is not about sides or aspects of civil liability, but rather about various forms of its realization: negative as well as positive.

Of fundamental importance is the difference between the concepts of liability, responsibility and obligation. Since the basis of occurrence is based on different legal facts, insofar identification of liabilities and obligations, on the one hand and responsibility on the other, has been unacceptable.

It should be emphasized that all commitments, without exception, are proprietary in nature.

It seems that in recent years, the theory of causing is gaining more and more recognition and is being distinctly expressed especially in international legal acts and acts of private law codification. The point of the matter is that responsibility is a forced recovery of an existing debt, including for claims and forfeit. In this, the debt collection itself does not require the proof of fault and establishing of a debtor. Non fulfilment by the debtor of his duties for any reason is enough.

The concepts of «sanction» and «responsibility» have subordinating and not coordinating nature. The first is wider than the second.

Measures of civil liability are defined in the article as a special kind of sanctions, in practice characterized by the possibility of occurrence of mainly negative consequences for the offender that apply for the breach of duty (but not excluding a positive form of realization of civil liability and therefore the consequences of a positive nature). It is proposed to distinguish between static and dynamic (under application) civil liability.

Keywords: civil responsibility, commitment, obligation, sanction, static responsibility, dynamic, responsibility, protection of civil rights.

*Dr.iur., Aleksandrs Baikovs, asociētais profesors
Daugavpils Universitāte
Daugavpils, Latvija*

*Bc.iur., Anīta Ruskule, maģistrante
Daugavpils Universitāte
Daugavpils, Latvija*

Civiltiesiskā atbildība un ar to saistītās kategorijas (pienākumi, sankcija, pilsonisko tiesību aizsardzība): kopsakarības un savstarpējās attiecības

Anotācija. Šis raksts ir veltīts nemainīgi aktuālas un, neskatoties uz noturīgo interesi doktrīnā, tiesību piemērošanas praksē, joprojām apspriestas un nemainīgi jaunas civiltiesiskās atbildības problēmas, kas darbojas kā centrālais, «tiešais» institūts, kurš nemainīgi izpaužas civiltiesību priekšmetu veidojošo sabiedrisko attiecību tiesiskās regulēšanas mehānismā, izpētei. Rakstā tiek analizēti civiltiesiskās atbildības rakstura un būtības jautājumi, saistību, pienākumu, parāda, sankciju, subjektīvu pilsoņu tiesību aizsardzības pasākumu vieta un nozīme tās īstenošanas procesā.

Civiltiesiskās atbildības problēmas zinātniski pamatota atrisinājuma aktualitāti, novitāti un praktisko nozīmi nosaka arī zinātniskajā literatūrā bieži vien sastopamie mēģinājumi gan teorētiski pamatot atteikumu no civiltiesiskās atbildības institūta, tā arī mūsdienu civiltiesiskā apgrozījuma apstākļu diktētā nepieciešamība kritiski apsvērt saukšanas pie atbildības noteikumus, un veidot jaunas konceptuālas pieejas to pamatošanai, kā arī nepieļaut to sajaukšanos ar citiem subjektīviem pilsoņu tiesību aizstāvēšanas veidiem.

Rakstā tiek atklāts civiltiesiskās atbildības jēdziena saturs kontekstā ar jēdzieniem, kas ir ar to cieši saistīti. Viedokļu daudzums par civiltiesiskās atbildības raksturu, to raksturojošās konstitutīvās pazīmes daudzējādi izskaidro atšķirīgos uzdevumus, kurus sev izvirzīja pētnieki. Šai sakarā rakstā uz spēkā esošās likumdošanas, zinātniskās literatūras pētījuma bāzes tiek dota ne tikai civiltiesiskās atbildības rakstura, pazīmju un iestāšanās nosacījumu analīze, bet arī tiek atklātas īpatnības, kas piemīt ar to saistītajām kategorijām (saistības, pienākumi, sankcijas, piespiešana, subjektīvi pilsoņu tiesību aizsardzības pasākumi), konstitutīvās pazīmes, kas kopumā raksturo ne tikai to dabu, bet arī uzdevumus normāla un stabili funkcionējoša civiltiesiskā apgrozījuma nodrošināšanai, tiek parādīta autoru izpratne par apskatāmo jautājumu būtību.

Nevar neatzīmēt, ka valstiska piespiešana, piespiedu raksturs ir jebkuras tiesiskas normas sankcijas īpašība, taču ne katrai sankcijai ir juridiska atbildība; rakstā tiek pamatota civiltiesiskās atbildības plaša izpratne. Pie tam, runa ir nevis par civiltiesiskās atbildības pusēm vai aspektiem, bet gan par dažādām tās realizācijas formām: negatīvu un pozitīvu.

Principiāla nozīme ir parāda, pienākuma, atbildības un saistības jēdzienu atšķirībai. Tā kā to veidošanās pamatā ir dažādi juridiski fakti, tad parāda, pienākuma tāpatība, no vienas puses, un no otras puses – atbildības tāpatība, ir nepieļaujama.

Īpaši jāakcentē, ka visām saistībām, bez jebkāda izņēmuma, ir mantisks raksturs.

Domājams, ka pēdējo gadu laikā atzinību gūst nodarīšanas teorija, kurai ir samērā skaidra izpausme, vispirms, starptautiskajos tiesību aktos, privāttiesiskas kodifikācijas aktos. Tas ir noteikums par to, ka atbildība ir jau esoša parāda piespiedu piedzīšana, tai skaitā, zaudējumiem un līgumsodam. Pie tam parāda piedzīšanā nav nepieciešams noskaidrot un pierādīt parādnieka vainu. Tam pietiek ar to, ka parādnieks nav izpildījis savus pienākumus jebkura iemesla dēļ.

Jēdzieniem «sankcija» un «atbildība» ir subordinācijas, nevis koordinācijas raksturs. Pie tam pirmais no tiem ir plašāks par otro.

Civiltiesiskās atbildības pasākumi rakstā noteikti kā sankciju īpašs paveids, kas praksē raksturojas, galvenokārt, ar negatīvu seku iestāšanās iespēju tiesībpārkāpējam (taču neizslēdzot pie tam arī civiltiesiskās atbildības realizācijas pozitīvo formu un šai sakarā pozitīva rakstura sekas), ko piemēro par pienākuma pārkāpšanu. Tiek ieteikts izšķirt statisko un dinamisko (piemērošanas stadijā) civiltiesisko atbildību.

Atslēgas vārdi: civiltiesiskā atbildība, pienākums, sankcija, statiskā atbildība, dinamiskā atbildība, pilsonisko tiesību aizsardzība, pilsonisko tiesību apsardzība.

*Dr.iur., Байков Александр, ассоциированный профессор,
Даугавпилский университет
Даугавпилс, Латвия*

*Вс.iur., Анита Рускуле, магистрант
Даугавпилский университет
Даугавпилс, Латвия*

Гражданско-правовая ответственность и связанные с ней категории (обязательство, обязанность, санкция, защита гражданских прав): взаимосвязь и соотношение

Аннотация. Настоящая статья посвящена исследованию актуальной и, несмотря на устойчивый интерес в доктрине и правоприменительной практике, остающейся по-прежнему дискуссионной и новой, проблеме гражданско-правовой ответственности, выступающей в качестве центрального, «сквозного» института, проявляющего себя в механизме правового регулирования общественных отношений, составляющих предмет гражданского права. В статье анализируются вопросы природы и сущности гражданско-правовой ответственности, места и роли в процессе ее реализации обязательств, обязанностей, долга, санкций, мер защиты субъективных гражданских прав.

Актуальность, новизна и практическая значимость научно-обоснованного решения проблемы гражданско-правовой ответственности определяются также, нередко встречающимися в научной литературе, попытками, как теоретического обоснования отказа от института гражданско-правовой ответственности, так и, продиктованной условиями современного гражданско-правового оборота, необходимостью критического осмысления условий привлечения к ответственности и формированию новых концептуальных подходов к их обоснованию, а равно к недопущению их смешения с иными способами защиты субъективных гражданских прав.

В статье раскрывается содержание понятия гражданско-правовой ответственности, в контексте с понятиями, тесно связанными с ней. Разнообразие точек зрения относительно природы гражданско-правовой ответственности и характеризующих ее конститутивных признаков во многом объясняется различием задач, которые ставили перед собой исследователи. В этой связи в статье, на базе действующего законодательства, научной литературы по теме настоящего исследования, дается не только анализ природы, признаков, условий наступления гражданско-правовой ответственности, но и выявляются особенности, присущие связанным с ней категориям (обязательства, обязанности, санкции, принуждение, меры защиты субъективных гражданских прав), конститутивные признаки, в совокупности характеризующие не только их природу, но и предназначение в обеспечении нормального и стабильного функционирования гражданско-правового оборота), а также понимание авторами существа рассматриваемых вопросов.

Нельзя не заметить, что государственное принуждение, принудительный характер – качество любой санкции правовой нормы, но не каждая санкция представляет собой меру юридической ответственности. В статье обосновывается широкое понимание гражданско-правовой ответственности. При этом речь идет не о сторонах или аспектах гражданско-правовой ответственности, а о различных формах ее реализации: негативной и позитивной.

Принципиальное значение имеет различие понятий долга, обязанности, ответственности и обязательства. Поскольку в основе их возникновения лежат различные юридические факты, отождествление долга, обязанности, с одной стороны и ответственности – с другой недопустимо.

Особо следует подчеркнуть, что все обязательства, без какого-либо исключения носят имущественный характер.

В статье отмечается, что в последние годы получает признание теория причинения вреда, имеющая достаточно отчетливое выражение, прежде всего в международно-правовых актах и актах частноправовой кодификации. Ключевым в ней является положение о том, что ответственность – это принудительное взыскание уже имеющегося долга, в том числе по убыткам и неустойке. При этом взыскание долга не требует установления и доказательства вины должника. Для этого вполне достаточно факта не исполнения должником своей обязанности, по какой угодно причине.

Понятия «санкция» и «ответственность» носят субординационный, а не координационный характер. При этом первое из них шире второго.

Меры гражданско-правовой ответственности определяются в статье как особая разновидность санкций, на практике характеризующихся возможностью наступления, главным образом, негативных последствий для правонарушителя (при этом не исключая позитивную форму реализации гражданско-правовой ответственности и в этой связи последствий позитивного характера), которые применяются за нарушение обязанности. Предлагается различать статическую и динамическую (на стадии применения) гражданско-правовую ответственность.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, обязательство, обязанность, санкция, статическая ответственность, динамическая ответственность, защита гражданских прав, охрана гражданских прав.

1. Ievada vietā

Savā galvenajā daļā tiesību zinātne (teorētiskā jurisprudences) ir tiesiskas uzvedības civiltiesiskā apgrozījuma jomā koncepcija. Taču tas ne tikai izslēdz, bet arī paredz paaugstinātu uzmanību attiecībā uz jautājumiem par tiesiskas uzvedības, subjektīvo tiesību un ar likumu aizsargāto interešu, to pārkāpšanas gadījumā, nodrošināšanu, kā arī, ja tās izmanto ļaunprātīgi. Šai sakarā nav brīnums, ka civiltiesiskās atbildības problemātika, kas ir centrāla, tieša, kas izpaužas visās institūta tiesiski regulēto mantisko attiecību mehānisma funkcionēšanas stadijās un ar to saistītajos jēdzienos un kategorijās, ne tikai nezaudē savu aktualitāti, novitāti un praktisko nozīmi, bet gan nemainīgi attīstības procesā bagātinās ar jaunām problēmām, kuras nepieciešams atrisināt. Viena no tām kļuva par šī pētījuma priekšmetu.

Neskatoties uz acīmredzamu ciešu savstarpējo saikni starp civiltiesisko atbildību un saistību, pienākumu, subjektīvo pilsoņu tiesību aizsardzības pasākumiem, uzstājīgi nepieciešams ņemt vērā tām piemītošās īpašības un īpatnības tai lomā, kuru katra nosauktā kategorija spēlē saistību nodrošināšanā, un daudz plašākā nozīmē – civiltiesiskā apgrozījuma normalizācijā. Nevar neatzīmēt to, cik daudz ir viedokļu par civiltiesiskās atbildības raksturu, veidiem, formām, iestāšanās nosacījumiem, kas ir dažādi un dažbrīd pat kardināli atšķiras viena no otras ar augstākminēto kategoriju, to vietas un lomas mantisko attiecību civiltiesiskās regulēšanas mehānismā interpretāciju. Pa to laiku, civiltiesiskās atbildības institūta sociālās un instrumentālās vērtības adekvāta realizācija ir iedomājama tikai ar nosacījumu, ka ir pareiza, pamatota un efektīva tiesiskā regulēšana, teorētiski izstrādāta, praktiski apstiprināta šajā rakstā apskatāmo jēdzienu savstarpējā attiecība un saikne.

Neatmaidīgā nepieciešamība noteikt savstarpējo attiecību starp civiltiesisko atbildību un saistību, kā arī citām ar civiltiesisko atbildību saistītajām kategorijām radās jau sen, taču joprojām nav atrisināta. Šis raksts ir veltīts rakstura un pazīmju, kas raksturo gan civiltiesisko atbildību, gan saistības, pienākumus, parādu, subjektīvo pilsoņu tiesību aizsardzības pasākumus, pētīšanai.

Civiltiesiskās atbildības problēma kā viena no tiešajām, centrālajām civiltiesību problēmām jau sen piesaista zinātnieku civilistu uzmanību.

Plaši pazīstami ir B.Antimonova [1], M. Agarkova [2], S. Bratusa [3], V.Gribanova [4], O.Joffe [5], A.Komarova [6], N.Malejina [7], V.Popondopulo [8], V.Tarhova [9], P.Varula [10], A.Bitāna [11] klasiskie pētījumi. Taču arī šodien interese par jēdziena, rakstura, veidu, formu, tā vai citādi ar civiltiesisko atbildību saistītu jautājumu pētīšanu nerimst. Šai sakarā var nosaukt A.Baikova [12], J.Barinova [13], K.Nama [14], K.Torgana [15], J.Osipova [16], Pokutnego [17], M. Siņavskas [18], V. Hohlovas [19] un daudzu citu autoru darbus. Civiltiesiskās atbildības problēmai ir veltīti daudzi jo daudzi disertācijas pētījumi.

Paaugstinātā interese par civiltiesiskās atbildības problēmu ir saistīta gan ar civilistikajā literatūrā sastopamiem mēģinājumiem teorētiski pamatot atteikumu no civiltiesiskās atbildības institūta, gan ar mūsdienu ekonomiskā apgrozījuma noteikumiem diktētu nepieciešamību kritiski apsvērt saukšanas pie civiltiesiskās atbildības nosacījumus un nepieļaut to sajaukšanos ar citiem subjektīvo pilsoņu tiesību aizsardzības veidiem.

2. Civiltiesiskās atbildības jēdziens

Civiltiesiskā atbildība civiltiesībās pēc vispārīgiem noteikumiem ir saistīta ar saistībām un tāpēc tiek apskatīta kopā ar tām. Atšķirībā no citām nesaistību tiesiskajām attiecībām, t.sk., lietu, mantojuma, ģimenes, tiesiskajām attiecībām, kas veidojas intelektuālā īpašuma jomā, civiltiesiskās atbildības kategorijai ir īpaša nozīme un uzdevums, kas nodrošina vai citādi – izpaužas mērķēšanā uz saistību pienācīgu izpildi natūrā. Neskatoties uz civiltiesiskās atbildības visai nozīmīgo lomu mantisko attiecību tiesiskās regulēšanas mehānismā, pat franču tiesībzinātnē, kas tradicionāli «... velta īpaši daudz uzmanības civilatbildībai un ieņem pirmo vietu pasaulē šīs problēmas sistemātiskā izstrādē» [20, 88 -89], termins «civiltiesiskā atbildība» radās tikai XVII gadsimta beigās, un tā jēdziens un apjoms vēl joprojām ir asu diskusiju priekšmets.

Nesaistību tiesiskās attiecības nodrošina ar īpašiem, specifiskiem aizsardzības līdzekļiem. Piemēram, īpašumtiesību, valdījuma tiesību aizsardzības formas ir īpašuma prasības (Civillikuma 1044.-1066.p. [21], – turpmāk – CL), t.i., izvirzot vindikācijas vai negatoro prasību.

Pie tam valdījumu zaudējušais īpašnieks var pēc savas izvēles izmantot īpašuma prasību vai valdījuma aizsardzības līdzekļus (CL 920.–926. p.). Gadījumā, ja iepriekš nozaudētā manta iet bojā, mantu tiesiskās attiecības, kas pēc savas juridiskās dabas ir absolūtas, transformējas relatīvās tiesiskajās attiecībās (saistības). Tā kā jaunajos apstākļos īpašnieka interese izpaužas nozaudētās mantas vērtības atlīdzināšanā, tas kļūst iespējams un reāls tikai saistības ietvaros, izmantojot tādu aizsardzības formu kā civiltiesiskā atbildība. Tādējādi īpašumtiesības kalpo kā dabisks priekšnoteikums saistības rašanās faktam, tai skaitā, atlīdzinot kaitējumu [22, 120 – 122]. Analogiska situācija veidojas attiecībā uz izņēmuma tiesībām, piemēram, autortiesībām (intelektuālā īpašuma tiesībām) un citām absolūtām tiesiskajām attiecībām.

Civiltiesību doktrīnā nav vienota viedokļa par civiltiesiskās atbildības izpratnes, būtības un definējuma jautājumu. Viedokļu daudzējādība lielākoties izskaidrojama ar uzdevumu, kurus sev noteica pētnieki, atšķirību. Tā, civiltiesiskās atbildības kā sociālās atbildības paveida analīze neizbēgami liek pētniekiem meklēt pazīmes, kas ļauj izcelt juridisko un tai skaitā civiltiesisko atbildību sociālās atbildības un civiltiesiskās atbildības raksturojuma citu veidu sistēmā valstiskas piespiešanas formā. Kā vienu no valstiskās piespiešanas formām, kas saistīta ar mantiska rakstura sankciju piemērošanu, kuras ir vērstas uz juridiski vienlīdzīgu civiltiesiskās apgrozības dalībnieku pārkāpto tiesību atjaunošanu un normālu ekonomisku attiecību stimulēšanu, civiltiesisko atbildību apskatīja V.Gribanovs [23, 172 – 173]. B.Puginskis atzīmēja, ka, «lai gan atbildību var realizēt neapstrīdamā (bez prasības) kārtībā, un parādnieks var to pat brīvprātīgi sev uzlikt, apmaksājot cietušajai pusei līgumsoda vai zaudējumu summas, tas nemaina tās valstiskās piespiešanas raksturu» [24, 134]. Tādā pašā aspektā, t.i., kā sankciju, civiltiesisko atbildību definē N.Jegorovs, no kura viedokļa tā ir sankcija, ko piemēro tiesību pārkāpējam, uzliktot viņam papildus civiltiesiskos pienākumus vai atņemt viņam piederošās civiltiesības [25, 480].

Šai sakarā jāatzīmē, ka valstiskā piespiešana, piespiedu raksturs ir tiesiskās normas jebkuras sankcijas īpašība. Taču ne katra sankcija ir

juridiskās atbildības pasākums. Atbildīga ir tikai šāda sankcija, un ar to nevar nepieņemt O.Joffe, ar kuru ir saistīta noteikta mantiska vai personīga rakstura atņemšana [5, 199 – 207; 8, 95].

Nevar neminēt zinātnieku civilistu pieejas, kurtie izšķir plašu pieeju juridiskās atbildības jēdzienam, t.i., izšķir kopā ar retrospektīvo (negatīvo) arī prospektīvo (pozitīvo) juridisko atbildību, kuras izpratne tomēr arī nav viennozīmīga. Viens no viņiem, proti, V.Tarhovs raksturo juridisko atbildību kā ar tiesībām regulējamu pienākumu sniegt atskaiti par savām darbībām [26, 8 -11].

Uzmanību ir pelnījis arī civiltiesiskās atbildības vērtējums praktiski lietišķajā aspektā, ko nosaka ar nepieciešamību pētīt tiesisko normu piemērošanu, kuras reglamentē atbildību par līgumsaistību pārkāpumu, kā to dara, piemēram, M.Braginskis, kurš apskata civiltiesisko atbildību kā ar likumu noteiktus mantiskas iedarbības uz parādnieku, kurš ir pārkāpis divos veidos pastāvošu saistību, pasākumus: (1) nodarīto zaudējumu atlīdzināšana un (2) līgumsoda apmaksa [27, 269]. Tiesa, citētā autora piedāvātā pieeja ir pieņemama, ja mēs runājam tikai par statisko civiltiesisko atbildību.

3. Saistība, parāds, pienākums un civiltiesiskā atbildība

Nodrošinātība ar sankcijām pienākumu, kas ir saistības neatņemama sastāvdaļa, pārkāpšanas gadījumā ir raksturīga īpašība, kas izpauž savstarpēji ciešu saistības un atbildības saikni. Sankcija ir nepieciešams saistības elements. Visplašākajā nozīmē ar sankcijām nenodrošinātie pienākumi nav tiesiski [28, 70]. Teiktā apstiprinājumam var atsaukties uz bankas kredītēšanas līgumu (bankas aizdevums), kas nav vienpusējs un reāls kā to raksturo daži autori [29], bet gan divpusējs un konsensuāls [30, 422 – 423], neskatoties uz to, ka tas ir aizdevuma līguma paveids, kas patiešām ir vienpusējs un reāls [30, 408 – 409; 31, 75].

Diez vai varētu piekrist arī zinātniskajā literatūrā izteiktajam viedoklim, kura piekritēji bija izrādījuši šaubas par visu saistību mantisko raksturu [28]. Lieta tā, ka tikai šādas relatīvas pilsoņu tiesiskās attiecībās, kurās ir vismaz viens ar sankciju nodrošināts mantisks moments, var uzskatīt par saistību. Šādas saistības saturā ir prasījuma tiesības (noteiktas uzvedības, mantas nodošanas,

naudas apmaksas utt.) un tai korespondējošais pienākums, tai skaitā, arī pienākums apmaksāt sankcijas ar tā pārkāpuma nosacījumu. Pie viena jāatzīmē, ka saistības savienošana ar relatīvo pilsoņu tiesisko attiecību un šai sakarā to identificēšana ir vairāk nekā nosacīta. Domājams, ka saistības saturs ir ievērojami «bagātāks» nekā relatīvo civiltiesisko attiecību saturs.

Vienlaicīgi ar jēdziena «tiesības» rašanos radās arī jēdzieni «saistības» un «atbildība». Senās tiesības pētījušais A.Gusakovs atzīmēja, ka atbildība, «būdamā sākotnējā un primitīvā apmierinājuma surogāts», naudas atlīdzības veidā, uz kuru pretendē cietušais, «ir pirmais solis uz pirmās un senākās saistības noteikšanu» [32]. Acīmredzams, ka tieši kopš jēdzienu «saistība» un «atbildība» veidošanās laika radās arī uzdevums noteikt to savstarpējo attiecību. Zināms, ka vēl kopš sengrieķu un seno romiešu tiesību, un tad arī seno ģermāņu tiesību, laikiem izšķīra jēdzienus «parāds» un «atbildība». Kā atzīmēja M.Agarkovs, juridiskie fakti, kuru dēļ radās atbildība (Haftung), nesakrīta ar tiem juridiskajiem faktiem, no kuriem radās parāds. Parāds un kreditoram piederošās prasījuma tiesības tika apskatītas kā saistības sastāvdaļas, bet atbildība – kā pēdējā izpildes juridiskā garantija [2, 235 – 236].

Šai plaši pazīstamajai problēmai svarīga nozīme bija priekšstatu par saistībām tapšanā un vēsturiskajā attīstībā visās tiesību sistēmās bez izņēmuma, kuras uzņēma romiešu privāttiesības. Runājot par agrīnāku atbildības jēdziena parādīšanos un attīstību, kas bija saistīts ar piespiešanas iespēju, I.Pokrovskis teica, ka no civiltiesisko attiecību jomas saistību attiecību dziļā veidā radusies «... «parāda» ideja» (Schuld) pazuda atbildības idejā (Haftung); iespējamie atsevišķie «parāda» veidi tika attēloti tikai kā iemesli (causae)...» [33, 238], t.i., tos interpretēja tikai kā pēdējā pamatojumu. Rezultātā S.Bratuss izdarīja pavisam neviennozīmīgu secinājumu, kurš, acīmredzot, bija ierobežots ar kontinentālajām tiesībām un to nevar piemērot angļu – amerikāņu tiesībām, par to, ka «... mūsdienu buržuāzijas tiesībās parāds un atbildība saistībās ir saplūduši kopā» [3, 83].

Saistību un atbildības savstarpējās attiecības problēma nepārtraukti piesaistīja daudzu vācu zinātnieku civilistu uzmanību. Piemēram, A.Brincs rakstīja, ka «saistību jēdziens un tā spēks slēpjas

atbildībā» [34, 3]. Savukārt, slavenais vācu zinātnieks romānists G.Dernburgs, oponējot A.Brincam, domājams, pilnīgi taisnīgi norādīja, ka pēdējais (A.Brincs) sajauc cēloni un sekas, jo «piespiedu piedzišanas tiesības tiek noteiktas saistību pēc un pēc tām, taču tās nav pati saistība» [35, 89].

Turpmākie pētnieki, kas vairākkārt vērsās pie saistību un atbildības savstarpējās attiecības problēmas pētīšanas, novērtēja to pavisam neviennozīmīgi. Tā, M.Agarkovs, domājot, ka «parāds» un atbildība pēc saistībām kopumā nav nekas kā parādnieka pienākums saistību tiesiskajās attiecībās» [2, 234], pēc būtības identificēja tos. Tādā pašā aspektā rakstīja arī S.Bratuss, kas uzskatīja, ka padomju tiesībām parāda un atbildības norobežošanas jautājumam nozīmes nebija, jo atbildība ir «valstiskas piespiešanas pastarpināta pienākuma izpilde» [3, 84 – 85]. Taču saistību rašanās un attiecīgi, parāda rašanās pamats atšķiras un šai sakarā runāt par to identiskumu pēc citētajiem autoriem diez vai ir pareizi. Pēc būtības M.Agarkovs atzīst to, uzsverot, ka «... sankcijas ir vai nu tieši vērstas uz tā, kas kreditoram pienākas pēc saistības, iegūšanu natūrā (šeit sankcijas saturs, nevis atbildības un saistības saturs, ir identisks, taču to pamati ir atšķirīgi – A.B.), vai arī darbojas viduvēji un ir vērstas uz kreditora neizpildes rezultātā piedzīvoto zaudējumu vai ar likumu fiksētās summas (likumīgais līgumsods, sodanauda) atlīdzināšanu, vai arī zaudējumu atlīdzināšanu un soda apmaksu» [2, 238]. Šeit jau saistību un to neizpildes seku identificēšana ir izslēgta, jo zaudējumu atlīdzināšana un soda apmaksas ir kaut kas cits, nevis saistību piespiedu izpilde. Par to raksta arī citējamais autors: «Ja sankcija nav vēsta uz izpildi natūrā, tad mainās saistības saturs. Pienākuma nodot lietu, izpildīt darbu utt. vietā spēkā stājas darbība «pienākums atlīdzināt nodarītos zaudējumus vai (un) apmaksāt sodanaudu» [2, 238]. Tādējādi atbildības rašanās saturs un pamats, no vienas puses, un saistības, no otras puses, atšķiras. Neskatoties uz jēdzienu «sankcija» un «atbildība» acīmredzamu savstarpējo saikni, tie arī atšķiras un ir saistības pārkāpšanas atšķirīgas sekas, kā arī tiek attiecinātas savā starpā kā veids un suga. Pie tāda secinājuma (jēdziens «sankcija», ko apskata kā valstisku

piespiešanu, ir plašāks par jēdzienu «atbildība») tiecas vairākums autoru.

Nav mazsvarīgi arī tas, ka lai arī M.Agarkovs un S.Bratuss ir konsekventi vainas principa aizsargātāji, viņu uzskati pēc būtības ir vērsti uz nodarījuma principa apstiprināšanu. Šīs teorijas galvenā ideja un galvenā būtība ir noteikums par to, ka atbildība ir jau esošā parāda piespiedu piedzišana, tai skaitā, arī zaudējumiem un līgumsodam. Pie tam parāda piedzišanai nav nepieciešams noteikt un pierādīt parādnieka vainu. Tam pilnīgi pietiek ar to, ka parādnieks nav izpildījis savu pienākumu jebkāda iemesla dēļ [2, 239-240; 3, 65, 89 – 90].

Nevar nepieņemt B.Antimonovam, kas noliedza parāda un atbildības identiskumu. «Pienācīga saistības izpilde, – viņš uzsver, – pilnībā izslēdz civilatbildību... Šādos apstākļos nevar teikt, ka atbildība ir saistības elements. Normālā izpildē atbildība paliek tikai kā iespēja... Atbildība ir mudināšanas līdzeklis, bet nepieciešamības gadījumā – arī parādnieka piespiešanas izpildei līdzeklis. Ja tas tā ir, tad acīmredzams, ka mērķis un līdzeklis, kas ir samērā cieši savstarpēji saistīti, tomēr nevar saplūst vienā parādībā» [1, 20]. Acīmredzot, autors analizē un izmanto tikai atbildības un saistības jēdzienus. Sankcija, kas ir par atbildību plašāks jēdziens, godprātīgas izpildes gadījumā vai citādi – secīgas, brīvprātīgas līguma programmas realizācijas gadījumā, paliek nerealizēta, nepieprasīta iespēja, bet sankcijas realizācija, ieskaitot atbildību, ir realitāte, kas rodas sakarā ar saistības pārkāpumu.

3.1. Saistība un pienākums

Vienlaicīgi nevar pāriet garām dažbrīd sastopamajai jēdzienu «saistības» un «pienākums» identifikācijai. Piemēram, noslēdzot apdrošināšanas līgumu, apdrošinātajam ir pienākums paziņot apdrošinātājam par visiem apstākļiem, kuriem ir būtiska nozīme apdrošināšanas gadījuma un apdrošināšanas riska iestāšanās iespējamības noteikšanai (iespējamo zaudējumu no tā iestāšanās apmēru noteikšanai), jo šie apstākļi viņam ir bijuši zināmi vai tiem bija jābūt zināmiem apdrošināšanas līguma noslēgšanas brīdī (LR 1998.gada 10.jūnija Likuma «Par apdrošināšanas līgumu» 5.p. [36]). Šeit runa ir par attiecībām starp apdrošināto un apdrošinātāju, un ir paredzēts apdrošinātā

pienākums attiecībā uz apdrošinātāju veikt noteiktu darbību: sniegt apdrošināšanas līguma noslēgšanai un tā spēkā esamībai nepieciešamo informāciju. Taču šajā gadījumā nav saistības aktīva elementa un, starp citu, arī saistība, CL 1401.p. izpratnē, nerodas. Pieprasīt no apdrošinātā pienākuma izpildi un tā neizpildes gadījumā piemērot saistībām noteiktās sankcijas apdrošinātājam nav tiesību, t.i., viņš nav spējīgs piespiest apdrošināto ziņot šādas ziņas, tāpat kā piedzīt zaudējumus vai sodanaudu. Šī likuma 8.p. izpratnē apdrošināšanas līgumu var atzīt par spēkā neesošu tā izpildes brīdī, bet apmaksātā apdrošināšanas prēmija šādā gadījumā atgriezta netiek. Citiem vārdiem, šo ziņu sniegšana ir tikai viens no apdrošināšanas līguma spēkā esamības nosacījumiem. Tā kā augstākminēto ziņu sniegšana nav pienākums saistībā (kā tās pasīvais elements), tad nevar tikt piemēroti noteikumi, kuri nosaka saistības darbību, tās neizpildes un pārraušanas sekas.

3.2. Saistības un civiltiesiskās atbildības atkarības problēma

Ievērojamu teorētisku un praktisku interesi izraisa jautājuma par saistības likteni pēc tās pārkāpšanas un atbildības iestāšanās risinājums, kā pamatā ir saistības un atbildības atkarības kopējā problēma. Vai iepriekšējā saistība tiek pārtraukta un tās vietā rodas jauna, vai arī mainās tikai šīs saistības saturs, un kādas izmaiņas notiek saistībā šai sakarā? Pēdējā gadījumā, acīmredzot, saistības saturs, kas izpaužas pienākumos, izpildē natūrā, sankciju apmaksā, iegūst jaunu saturu, vai arī mainās tās iepriekšējais saturs, kas izpaužas tikai pienākumā atlīdzināt ar naudu saistības priekšmeta vērtību un apmaksāt sankciju summu [37, 212; 38, 147].

Nevainīgas neiespējamības izpildīt saistību gadījumā, kā arī līguma laušanas gadījumā, saistība, protams, tiek pārtraukta. Puses tiek atbrīvotas ne tikai no pienākuma to izpildīt, bet arī no atbildības par tās neizpildi. Protams, saistības pārkāpums, kas noticis līdz saistības pārtraukšanai to pašu juridisko faktu dēļ, nepazūd. Prasības noilguma termiņa izbeigšanās nozīmē ne tikai prasījuma tiesību izbeigšanos (CL 1893.p.), bet arī sankcijas zudumu, kas pēc savas būtības ir līdzvērtīgi saistības pārtraukšanai. Nokavējot saistības izpildi un kreditoram zaudējot interesi

par tās reālu izpildi un atteikumu pieņemt ieteikto izpildi, reālo izpildes prasījumu nomaina prasījums atlīdzināt zaudējumus, kas radušies vienai pusei otras puses nolaidības, un ar to saistītā pirmās puses atteikuma izpildīt vai pieņemt pienācīgi izpildīto, rezultātā [39,12 – 15].

3.3. Pārkāptās saistības un regresa atbildības savstarpējās attiecības problēma

Ne mazāk svarīgs ir jautājums par pārkāptās saistības un regresa atbildības savstarpējo attiecību. Regresa atbildība pēc būtības ir pati regresa atbildība, kas atvasināta no pārtrauktās pamata saistības, kuras saturs ir maksājums, ko veic nevainīgs parādnieks uz vainīgā apakšparādnieka rēķina [40, 447 – 448; 41].

Atbildība allaž pavada saistību. Saskaņā ar CL 1594.pantu tā pastāv arī gadījumos, kad līgumā par to nekas nav teikts. Saistības pienācīgas izpildes gadījumā jautājums par atbilstību kā vienu no sankcijas veidiem nerodas vispār un paliek tikai kā iedomājama iespēja. Pārkāpuma gadījumā notiek saistības izmaiņas: par tās saturu kļūst prasība par izpildi natūrā un par sankciju samaksu vai tikai prasība par sankciju samaksu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, taču neatmetot pozitīvo atbildības īstenošanas veidu, ir jāpiekrīt tiem, kas aplūko civiltiesisko atbildību kā negatīvas mantiskās sekas, kuras iestājas pārkāpējam vai nu kā subjektīvo civiltiesību attiecībā uz galveno saistību atņemšana, vai kā jaunu vai papildus civiltiesisko saistību uzlikšana līdztekus pamatsaistībai [42,72; 29, 12; 30, 30-31]. Saistība pēc pārkāpuma, kura ietvaros tiek īstenota atbildība, ir pārveidota primārā saistība.

Acīmredzot nevar nepieņemt B.Antimonovam, ka līgumiskā atbildība ir «sekundārā saistība, kuru radījusi primārā sakarā ar tās pārkāpumu» [1, 23], tādējādi akcentējot tiešo saikni starp atbildības iestāšanos un primāro saistību. Sekojot autora loģikai, var teikt, ka sekundāro saistību, viņaprāt, raksturo šādas iezīmes: (1) subjekti ir nemainīgi, tie paši, kas primārajā saistībā; (2) saturs – prasījuma tiesība un pienākums izpildīt natūrā un apmaksāt sankcijas, vai tikai apmaksāt sankcijas, kas izpaužas saistības priekšmeta vērtības naudas atlīdzības un soda naudas

summas veidā; (3) objekts ir primārās saistības priekšmets vai noteiktos gadījumos – tā vērtība un sankciju summa. Šīs sekundārās saistības pamats ir sarežģīts faktiskais sastāvs, kurā ietilpst primārās saistības un tiesībpārkāpums. Kā zināms, kā juridiski fakti var kalpot pašas civiltiesības un tiesībattiecības [43, 165 – 168; 22, 120 – 124; 44,65; 45, 77].

Precīzāk sakot, tikpat sarežģīts faktiskais sastāvs ir saistības pamatā esošais kaitējuma nodarīšanas (CL 2347. – 2368.p.) vai prettiesiskas (nepamatotas) bagātināšanās (CL 2369. – 2392. p.) faktu kopums, ja tie ir tiesībpārkāpums. Runa ir par objektīvi pastāvošām lietiskām tiesībattiecībām un to pārkāpuma faktu (kaitējuma nodarīšana, nepamatota iegūšana vai uzkrāšana). Vairāk nekā acīm redzams, ka šāda premisa ir spēkā arī attiecībā uz citām absolūtām tiesībattiecībām un to pārkāpšanas faktiem, kuri kopumā veido sarežģītu juridisku sastāvu. Piedāvātajā kontekstā saistība no kaitējuma nodarīšanas vai prettiesiskas (nepamatotas) bagātināšanās (iegūšanas, uzkrāšanas) un saistība, kura rodas no primārās saistības neievērošanas, ir līdzīgas, jo rodas uz vienāda tipa pamata (sarežģīta juridiskā sastāva), vienlaicīgi pieļaujot nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu naudā. Tas, ka saistībā, kas rodas no primārās saistības pārkāpuma, vienlaicīgi ar atbildību ir paredzēta prasība par izpildi natūrā un tikai dažos gadījumos runa ir par nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu tikai naudā, nelielā mērā ietekmē līdzīgu šo tiesībattiecību raksturojumu, jo atbildības mērķis – zaudējumu pilnīga atlīdzināšana un pārkāpēju sodīšana – tiek panākts, gan vienā, gan otrā gadījumā.

3.4. Pārkāptās saistības sekas

Diez vai var piekrist un atbalstīt V.Tolstoja viedokli, kurš apgalvo, ka saistības pārkāpuma tiesiskās sekas nav jaunas tiesiskās pretenzijas [46, 186 – 187]. Tik tiešām, atbildība ir nesaraucami saistīta ar saistību. Taču tās pastāvēšana, vismaz līdz tiesībpārkāpuma izdarīšanai, atrodas iespējamā, nevis esošā robežās, atšķirībā no saistības satura tiesībās un pienākumos. Tiesībpārkāpums (ar sankciju nodrošinātā pienākuma neizpilde vai nepienācīga saistības izpilde) padara šo iespēju par īstenību, līdz ar to kreditoram rodas jaunas, līdz tam nebijušas

tiesiskās pretenzijas. Šāda veida sankciju pārveidošana ir iedomājama ar nosacījumu, ka pastāv sankcijas diapazonā no iespējas saistībā un līdz faktam, tās pārkāpuma gadījumā.

Sekundāras saistības, kas ir primārās saistības transformācijas rezultāts, rašanās nosacījumi ir: (1) primārās saistības esamība; (2) šīs saistības nodrošinājums ar sankciju pārkāpuma gadījumā; (3) tiesībpārkāpums. Nevar neatzīmēt, ka sekundārā saistība ir plašāka nekā primārā saistība. Sekundārā saistība ietver to primārās saistības posmu, kuru nebūt ne visi zinātnieki juristi, taču nereti arī tiesību teorijā, to sauc par apsardzības posmu [47, 471; 48, 414 – 415], un tā ietvaros tiek realizēta atbildība, tas padara to par cieši saistītu ar primāro saistību. Tieši sekundārās saistības formā tiek realizēts gan pēc pārkāpuma palikušais primārās saistības saturs (izpilde natūrā, atsevišķos gadījumos – tikai naudas atlīdzība), gan arī tās pārkāpuma seku saturs (sankcija, tai skaitā, atbildība, ja ir pietiekams pamatojums, lai tā iestātos).

Minēto saistību salīdzinošā analīze liecina par būtiskām atšķirībām starp tām. Izņemot subjektus, šī atšķirība ir saskatāma visos elementos. Pie tam, sekundārā saistība nav kaut kas jauns. Tā tiek izraisīta un atbilstoši visiem raksturojumiem ir cieši savienota ar primāro saistību, nemaz nerunājot par subjektu sakrišanu. Tādējādi pēc pārkāpuma radusies saistība nav jauna, primārajai saistībai identiska, bet gan pārveidota, sarežģīta primārā saistība.

Atbildība, un plašākā nozīmē sankcija, nav identiskas saistībai. Kā neatņemams saistības elements atbildība pastāv tikai kamēr pastāv pati saistība, un zaudē savu nozīmi un uzdevumu un tiek pārtraukta tikai ar pašas saistības pārtraukšanu. Acīmredzams, cik šāda pieeja atšķiras no sekundārās saistības (atbildības) jēdziena kā jaunas, no primārās saistības neatkarīgas, jo stāvoklis, kurā atbildība (sankcija) vienlaicīgi būtu primārās saistības elements, un pēc tās pārtraukšanas – sekundārās saistības elements.

Protams, atbildība ir savdabīgas tiesībpārkāpuma sekas, taču pat sadalot pozitīvās juridiskās atbildības koncepciju, diez vai būtu attaisnoti to aplūkot arīdzan kā no tiesībpārkāpuma neatkarīgu pienākumu, kas jāizpilda patstāvīgi.

4. Sankcija un atbildība civiltiesībās

Ne mazāk sarežģīta doktrīnas, dogmas un tiesībpiemērošanas prakses problēma nekā saistības un atbildības, saistības un pienākuma jēdzienu nodalīšana ir sankcijas un atbildības jēdzienu norobežošanas uzdevums. Vairāk nekā skaidri redzama to savstarpējā saistība ar tādām kategorijām kā aizsardzības pasākumi un līdzekļi, piespiešana [49, 55; 50, 101-108], civilās tiesībattiecības. Jāpiekrīt V. Popondopulo, ka šiem jēdzieniem (sankcija un atbildība) ir subordinācijas, nevis koordinācijas raksturs un, tātad, pieeja to izpētei kā atšķirīgiem, ne ar ko nesaistītiem jēdzieniem nav pieņemama. To attiecība atrodas subordinācijas (apjoma) un tiesību piemērošanas (dinamiskā) jomā [51, 82].

Gan sankcijas, gan atbildības īstenošana notiek tiesībattiecības dinamikā, kas izpaužas tai skaitā, kaut arī tas nav vienīgais gadījums, tiesībattiecību izmaiņā tiesībpārkāpuma izdarīšanas rezultātā. No tā izriet, ka sankcija un atbildība kaut kā saistītas savā starpā, gan pirms tiesībpārkāpuma izdarīšanas, gan pēc tam. Tātad, ir nepieciešams atšķirt: (1) sankciju kā negatīvu seku iestāšanās iespēju, ieskaitot atbildības pasākumus, kas nodrošina pienākumus no to noteikšanas brīža; (2) prasījuma tiesību (saistībā ar tiesībpārkāpumu) piemērot un vienlaicīgi pienākums izciest sankciju, un t.sk. atbildības mēru rašanos; (3) sankcijas realizāciju un atbildību, ja sankcija izpaužas atbildības mērā[9].

Attiecībā uz sankcijas un atbildības jēdzienu attiecību subordinācijas aspektā tika izteikti vismaz trīs dažādi viedokļi.

Viena autoru grupa pēc būtības identificē sankcijas un atbildību, atzīstot tos par vienlīdzīgiem jēdzieniem un uzskatot, ka jebkuras sankcijas par saistības pārkāpumu īstenošana ir atbildība [3, 130]. Viņu izpratnē parādnieka piespiešana pildīt tam uzliktās saistības nozīmē atbildību. Šādas pieejas gadījumā sankcijas un atbildības norobežošanas problēma vienkārši nepastāv, jo nav atšķirības starp tām, no vienas puses, un reālo saistības izpildi, no otras. Reāla saistības izpilde zem spiediena, ja to uzskata par atbildību, pēc sava satura nebūt neatšķiras no tās pašas saistības brīvprātīgas reālas izpildes un tādēļ tai nav nekādas papildus audzināšanas un stimulējošas iedarbības uz parādnieku.

Cita autoru grupa uzskata, ka pēc sava apjoma atbildība ir plašāks jēdziens nekā sankcija un bez atbildības sankcija, principā, nespēj pastāvēt [52, 43 – 45]. Šķiet, ka citētais autors nepamatoti pielīdzina atbildības mēra, saukšanas pie atbildības, kā arī sankcijas un sankcijas realizācijas jēdzienu. Nav šaubu, ka bez saukšanas pie atbildības, bez sankcijas piemērot atbildības mēru, kā arī cirtas sankcijas nav iespējams un atbildība neiestāsies. Tajā pat laikā šādas pieejas gadījumā netiek ņemts vērā, ka jēdzieni «sankcija» un atbildība» var tikt salīdzināti kā pirms, tā arī pēc tiesībpārkāpuma izdarīšanas.

Trešie uzskata, ka civiltiesiskajās sankcijās ietilpst civiltiesiskā atbildība, un aplūko atbildību kā nevis jebkādas sankcijas, bet gan tikai tās īpašā veida piemērošanu, jo raksturo negatīvu seku iestāšanās parādniekam. Pēc viņu domām, īpašas sankcijas realizēšanu vai atbildību raksturo īpašas kreditora tiesības un parādnieka papildpienākumi līdztekus pārkāptās saistības reālai izpildei atšķirībā no citām sankcijām, kas nav, atbildības mēri [1, 17; 29, 21]. Tieši šis viedoklis šķiet visvairāk argumentēts un loģiski pamatots, jo sankcija ir sava veida forma, kas satur visai lielu skaitu dažādu principā iespējamu pasākumu, t.sk. atbildības mērus. Šo pieeju atbalsta arī aizsardzības pasākumu, kas norobežo viņus no atbildības, teorijas piekritēji. Acīmredzot nav nepieciešams pierādīt, ka sankcijas kā formas un satura vienotība zaudējumu atlīdzināšanas, līgumsoda samaksas, aizdevuma zaudēšanas veidā, kā arī daži citi atbildības pasākumi nav vienlīdzīgi ar citām sankcijām, piemēram, pasākumiem, kas paredz reālu saistības izpildi pielietojot piespiedi draudus. Visai reljefi šīs atšķirības izpaužas pēc tiesībpārkāpuma izdarīšanas, jo tieši tiesībpārkāpuma raksturs visbiežāk nosaka tās vai citas konkrētas sankcijas piemērošanu [53].

Tādējādi civiltiesisko sankciju jēdziens ir plašāks par civiltiesiskās atbildības jēdzienu [54, 8] šādu iemeslu dēļ: (1) civiltiesiskās sankcijas var tikt pielietotas neatkarīgi no tiesībpārkāpēja vainas esamības vai neesamības; (2) ja atbildības pasākumu piemērošana vienmēr izpaužas papildus, neekvivalentu pienākumu (apgrūtinājumu) uzlikšanā tiesību pārkāpējam, tad sankcijas var tikt aprobežotas, piemēram, ar

pienākuma novērst preces trūkumus uzlikšanu [55], kas acīmredzot nekādi nav saistīts ar papildus apgrūtinājumu uzlikšanu tiesību pārkāpējam, proti, viņa civilatbildību; (2) sankcijas principā var novest ne tikai pie tiesību pārkāpējam negatīvām sekām, bet vienlīdz var arī paredzēt pozitīva rakstura sekas iedrošinātās virsnormatīvās uzvedības gadījumos.

5. Civiltiesiskā atbildība un pilsoņu tiesību aizsardzība

Kopumā visi pasākumi, kas tiek noteikti ar sankcijām kā tiesību līdzekļa struktūras elementiem, ir vērsti uz tiesībpārkāpuma novēršanu, savukārt tā pastrādāšanas gadījumā – uz cietušā interešu aizstāvību un iedarbību uz tiesībpārkāpēju. Neatkarīgi no sankciju vērtējuma – vai tās būtu atbildības mērs vai nē – sankcija ir pasākums, kas vērsti uz saistības, un pirmkārt, tās izpildes nodrošināšanu. Šī nodrošinošā sankcijas loma izpaužas tai piemītošo mērķu sasniegšanā visās saistības attīstības stadijās un, savu funkciju izpaušanā [56, 15 – 16], proti, sankcija kalpo kā saistības nodrošinājuma līdzeklis kopumā.

Atbildības mēri (līdzekļi) atšķiras no citiem pasākumiem ar to, ka: (1) satur pārsvarā tiesību pārkāpējam negatīvās sekas; (2) tiem ir cits piemērošanas pamats, parasti, – pienākuma vainīgais pārkāpums. Tieši tas nosaka stingrāku, salīdzinājumā ar citām sankcijām, to prognozējamo seku raksturu [57, 125 -126]. Ņemot vērā iepriekš teikto, civiltiesiskās atbildības pasākumus var noteikt kā īpašu sankciju paveidu, kurām ir raksturīga negatīvu seku iestāšanās iespēja tiesību pārkāpējam (tas ne tikai izslēdz, bet bieži vien paredz, ārkārtējā gadījumā potenciāli satur civiltiesiskās atbildības pozitīvas realizācijas iespēju un šajā sakarā pozitīva rakstura seku iestāšanās iespēju), tie tiek piemēroti, galvenokārt, par pienākuma vainīgu pārkāpumu. Tādējādi, atbildības pasākumiem piemīt īpašas sekas, un to piemērošanas pamats, kas tos atšķir no citiem piespiedi pasākumiem no valsts puses, kuri paredzēti tiesību normu pārkāpuma gadījumam. Līdztekus jāatzīmē, ka diskutablajā jautājumā par tās nodrošinājuma ar valstisku piespiešanu tiesību normas struktūru, šķiet, iespējams piekrist tiem autoriem, kuri tiesību normatīvu nesaraujami saista ar valstiskas piespiešanas iespēju,

uzskatot, ka tiesību norma jānodrošina ar sankciju [3, 48,68; 58, 15 – 16]. Taču ievērojami agrāk šo domu veiksmīgi formulēja G.Šeršeņevičs, kurš rakstīja, ka norādījuma uz iespējamo valstiskas piespiešanas līdzekli vienā vai citā tiesību normā neesamība padara to par netiesisku sociālo normu [59, 153, 283 – 284].

Ar zināmu nosacītības pakāpi objektīvo tiesību normas (likuma, cita tiesību akta, tai skaitā privāta līguma) sankcijas paredzētos atbildības mērus, sekojot daudziem pētniekiem, var nosaukt par statisko atbildību. Kā atzīmēja N.Maleins, statiskā atbildība, līdztekus citiem atšķirīgiem līdzekļiem, jāparedz visās civiltiesību normās tādu vainojamo pārkāpumu gadījumam, kas prasa īpašu seku iestāšanos [7, 14]. Atbildība vārda tiešajā nozīmē ir izdarītā tiesībpārkāpuma (vai pozitīvas, virsnormatīvas uzvedības) sekas, statiskās atbildības piemērošanas rezultāts, kas izpaužas kā reāla tādu nelabvēlīgu seku iestāšanās parādniekam, kuras paredz attiecīgā likuma norma vai līgums to pārkāpuma gadījumā [56, 28] vai arī attiecīgos tiesību aktos noteikto pozitīvo seku iestāšanās. Ņemot vērā teikto, vienlaicīgi ir jāatzīmē, ka acīmredzot ir jānošķir atbildība likumdošanas un tiesību pielietošanas aspektā, kā savulaik piedāvāja A.Sobčaks [60, 22].

Nākamās tiesiskās attiecības un tās nodrošināšanas sankcijas abstraktā veidā iekļautas tiesību normās [61, 51 – 78]. Nepieciešamais to rašanās, kā arī augstāk minēto sankciju īstenošanas priekšnoteikums ir juridiskie fakti. Civilās tiesiskās attiecības tiek noteiktas, lai ar normu realizētu to juridisko saturu, tiesību un pienākumu, kas veido to no iespējamā un pienācīgā jomas patiesā jomā, pāreju. Sankcija, caur tajā iekļautajiem piespiedu draudiem, nodrošina tādu tiesisko attiecību dinamiku un, attiecīgi, tādu tiesību un pienākumu pāreju ar pašu savas pastāvēšanas faktu. Skaidrs, ka aprakstītajā tiesisko attiecību pastāvēšanas stadijā sankcija iedarbojas tikai kā konkrēti iedomājama valstiskā piespiešanas iespēja un ne vairāk. Ja tiesiskās attiecības tiek izbeigtas pienākuma labprātīgas izpildes ceļā, sankcija pārstāj pastāvēt. Tādēļ tiesībpārkāpuma gadījumā civilās tiesiskās attiecības nonāk anomālā, vismaz nevēlamā stadijā, un no potenciālajiem iespējamajiem draudiem transformējas patiesā piespiešanā.

Dinamiskā (tiesību piemērošanas) aspektā sankcijas un atbildības samērošana ir formu problēma, kurās tiek īstenoti sankciju veidojošie pasākumi, tai skaitā atbildības pasākumi. Tajā pat laikā vēlreiz jāatzīmē, ka vienlaicīgi ar tiesiskajām attiecībām, kas rodas pēc tiesībpārkāpuma un ir vērstas uz minēto pasākumu (sankciju) īstenošanu, var rasties arī citas sekas, piemēram, attiecībā uz reālu saistības izpildi.

Tādējādi, sankcija pastāv vienlaicīgi ar nodrošinātajām tiesiskajām attiecībām un beidzas kopā ar to. Parasti tiesiskās attiecības, ko mainījis pārkāpums, saglabājas. Tās saturs ir prasība un pienākums reāli pildīt saistību. Pārveidotā veidā saglabājas arī to nodrošinošā sankcija. Tiesību pārkāpums to pārvērš no iespējamām, ar tiesību normu vai līgumu paredzētām sekām tiesību pārkāpuma gadījumā patiesās sekās, kas īstenojas mainītajā, un šajā sakarā jaunajās (sekundārajās) tiesiskajās attiecībās līdztekus reālai izpildei. Jaunās (sekundārās) tiesiskās attiecības saturs ir prasība un pienākums atlīdzināt zaudējumus, samaksāt līgumsodu u.c. Reālās saistības izpildes un sankcijas piemērošanas sekas var pastāvēt kā paralēli, tā arī neatkarīgi cita no citas, taču gan vienas, gan otras tiek īstenotas vienas aizsargājošās tiesiskās attiecības ietvaros [66, 381]. Atbalstot V.Smironova teikto, atzīmēsim vienīgi to, ka aizstāvošo tiesisko attiecību koncepcija diez vai iztur kritiku, jo arī šīs tiesības būtībā ir regulatīvas.

Atbildība kā tāda ir statiskās atbildības piemērošana. Atbildības nozīme un loma civiltiesiskās regulēšanas mehānismā izpaužas dinamikā. Šajā sakarā interesi izraisa jautājums par atbildības darbību dažādās civiltiesiskās regulēšanas mehānisma stadijās un atbildības samērošana ar tās pamatelementiem.

Tiesību normu līmenī statiskās atbildības, tāpat kā jebkuras sankcijas, darbība izpaužas vienīgi kā nelabvēlīgu seku iestāšanās tiesību pārkāpējam un ar to aprobežojas.

Tiesisko attiecību līmenī statiskā atbildība saglabā savu īpašību – nelabvēlīgu seku iestāšanās draudus, taču iespēja to piemērot un, attiecīgi, izciest, šeit ir ievērojami izteiktāka, acīm redzamāka un konkrētāka. Tiesiskajās attiecībās piepildās tiesību normas dispozīcija, pamatojoties uz attiecīgu juridisko faktu notiek tiesību subjektu transformācija konkrētās subjektīvās tiesībās

un individuāli noteiktu personu subjektīvajās tiesībās. Ciktāl saistību subjektu uzvedība atbilst tiesību normai, tiktāl sankcijas iedarbībai ir pasīvs raksturs.

Saistību aktīva funkcionēšana sākas to īstenošanas līmenī. Īpaši atzīmēsim, ka audzinošo jēgu un reālo nozīmi sankcija iegūst nevis no šī brīža, bet gan daudz agrāk, no tās noteikšanas tiesību normās. Taču tikai sakarā ar tiesību pārkāpuma izdarīšanu, caur sankcijas īstenošanas tiesiskajām attiecībām, tā no konkrētas iespējas pārtop par realitāti, notiek tās savdabīga transformācija. Tiesiskās attiecības, kas saistītas ar tiesību normas sankcijas īstenošanu, salīdzināšana ar tiesiskām attiecībām, kuras saistītas ar tiesību normas dispozīcijas realizāciju. Acīmredzot atšķirība ir tikai tajā, ka, realizējot tiesību normas dispozīciju, kas norisinās otrajā tiesisko attiecību līmenī, notiek tiesību subjektivitātes pārtapšana konkrētās subjektīvās tiesībās un pienākumos, kuru pamatā ir tiesiski juridiskie fakti, savukārt, piemērojot tiesību normas sankcijas (trešais līmenis), delikta spēja, kas, protams, neaprobežojas ar delikta atbildības jomu, proti, par delikta īstenošanu, kā apgalvoja J.Vēbers [67, 126, 166], pārtop konkrētās subjektīvās tiesībās un pienākumos, kas veido saturu, kurš rodas sankcijas piemērošanā tiesībpārkāpuma rezultātā, proti, uz prettiesisku juridisko faktu pamata.

Būtībā trešajā līmenī notiek divu civiltiesiskās regulēšanas mehānisma stadiju apvienošana: (1) no tiesību normu sankcijām izrietošo subjektīvo tiesību un pienākumu rašanās stadija un (2) to īstenošanas stadija [68, 283]. Kaut arī, precīzāk un pareizāk būtu runāt par prasījuma tiesības un sankciju samaksas pienākuma rašanos un šīs tiesiskās attiecības īstenošanu [69, 11-12]. Principā, visu iepriekš teikto pilnā mēra var attiecināt arī uz delikta saistībām, kuru īpatnība ir tas, ka to satura īstenošana vienlaicīgi ir arī civiltiesību norma sankcijas realizācija, kaut arī tas ir nosacīti [70, 9].

Īpašas sankcijas – statistiskās atbildības – praktiskā piemērošana – šo kategoriju pārvērš dinamiskā atbildībā, kuras realizācija kļūst ne tikai iespējama, vēlama, bet arī obligāta. Principā nav svarīgi, vai parādnieks pilda no šīs sankcijas izrietošos pienākumus brīvprātīgi, kas ir raksturīgi civiltiesībām, vai piespiedu kārtā, turklāt jāpiebilst,

ka arī brīvprātīgas sankcijas izpildes gadījumā pastāv spaidi (psihiskā iedarbība). Te, protams, nevar nepamanīt noteiktas atšķirības sankcijas realizācijā tiesiskajās attiecībās, ko parasti dēvē par aizsargājošo, tieši no personu puses, un tās īstenošanu ar kompetentu institūciju starpniecību. Tikpat atšķirīgi ir vienas personas materiāli tiesiskie un prasības prasījumi pret otru.

Tātad, saistības attīstības stadijā pēc izdarītā tiesībpārkāpuma, kuram atbilst saistība no kaitējuma izdarīšanas, ir jārunā nevis par sankciju kā iespējamo piespiedu pasākumu un ne par statisko atbildību kā īpašu sankciju, bet tieši par sankcijas piemērošanu kā piespiedu pasākumu īstenošanu un par atbildību kā īpašas sankcijas (statiskās atbildības) patiesu piemērošanu.

Taču arī paliekot šīs pieejas ietvaros, acīmredzot būtu nekorekti iedalīt civiltiesiskās sankcijas civiltiesiskās atbildības pasākumos un aizstāvības pasākumos [67, 23] un, attiecīgi, pretstatīt tos, jo civiltiesību aizstāvēšanas pasākumos ietilpst arī civiltiesiskās atbildības pasākumi un civiltiesiskās sankcijas.

6. Civiltiesiskā atbildība un pilsoņu tiesību aizsardzības pasākumi

Civiltiesību aizsardzība ir viena no svarīgākajām kategorijām ne tikai pašās civiltiesībās, bet arī civilprocesuālajās tiesībās. Nevar nepieņemt V.Grfibanovam, kurš apgalvoja, ka personai piešķirtās subjektīvās tiesības, kas nav nodrošinātas ar nepieciešamajiem aizsardzības līdzekļiem pret to pārkāpumu, kļūst par tukšu deklarāciju [4, 96]; praktisko jēgu tās iegūst tikai ar nosacījumu, ka tiks nodrošināta iedarbīga aizsardzība un atjaunots sākotnējs mantiskais stāvoklis (proti, mantiskais stāvoklis, kas pastāvēja līdz civilā tiesībpārkāpuma izdarīšanai).

Tradicionāli tiesības uz aizstāvību, līdztekus tiesībām uz patstāvīgu rīcību un tiesībām pieprasīt attiecīgu uzvedību no personas, kurai uzliktas saistības, tiek aplūkotas kā subjektīvo tiesību elements. Šādā nozīmē tiesības uz aizstāvību, kas tiek aplūkotas materiāli tiesiskā nozīmē, aptver šādas pilnvaras: (1) pilnvarotās personas iespēju izmantot attiecībā pret tiesībpārkāpēju ar likumu atļautus pašu piespiedu iedarbības līdzekļus, aizstāvēt viņam piederošās tiesības ar patstāvīgu faktisko rīcību (paš aizsardzība);

(2) iespēju tieši pilnvarotajai personai pielietot juridiskus operatīvās iedarbības pasākumus; (3) pilnvarotās personas iespēju vērsties pie valsts institūcijām ar prasību likt personai, kurai uzlikts pienākums, pienācīgi uzvesties [4, 107].

Taču tā kā ir acīm redzama savstarpējā saikne starp augstāk minētajām iespējām un aizstāvamās subjektīvās tiesības saturu, tās dažādās kombinācijās ietilpst viņa aizstāvības tiesību saturā.

Tajā pat laikā zinātniskajā literatūrā izteiktis viedoklis, atbilstoši kuram tiesības uz aizstāvību tiek interpretētas kā patstāvīgas subjektīvās tiesības. Šīs tiesības rodas personai, kurai pieder tiesības regulatīvajās tiesiskajās attiecībās, no tiesību pārkāpuma pastrādāšanas brīža un tiek īstenotas aizstāvības tiesiskajās attiecībās, kas rodas šajā sakarā. Šādā dabas izpratnē aizstāvības tiesības sastāv no šādām pilnvarām: (1) tiesības uz patstāvīgu rīcību, kurās ietilpst nepieciešamā aizsardzība, operatīvo sankciju piemērošana utt.; (2) tiesības pieprasīt noteiktu uzvedību no personas, kurai uzlikta saistības, paredzot tādus iedarbības pasākumus attiecībā uz tiesībpārkāpēju, kurus piemēro valsts institūcijās, pie kurām cietušais griežas pēc pārkāpto tiesību aizsardzības [6, 241].

Ar civiltiesību līdzekļiem tiek aizstāvēti divi patstāvīgi aizsardzības priekšmeti: ne tikai subjektīvās tiesības, bet arī kā paredzētās, tā arī neparedzētās, taču ar likumu aizsargājamās intereses. Tas saistīts ar to, ka, kaut arī jebkuru subjektīvo civiltiesību pamatā ir noteikta interese, nebūt ne visas civiltiesību subjektiem piemītošās intereses ieguvušas tiesisko interešu veidu, proti, tiešu izpausmi civiltiesību normās. To skaitā var nosaukt tādus kā goda un cieņas aizskaršana, darījuma atzīšana par spēkā neesošu, bijušā līdzīpašnieka interešu aizsardzība viņam piederošās lietas iznīcināšanas vai nozaudēšanas gadījumā u.c. Tomēr tās ir jāaizsargā to pārkāpuma gadījumā.

Nobeigums

Civiltiesiskā atbildība, saistība, pienākums, subjektīvo tiesību aizstāvēšana ir cieši savstarpēji saistītas kategorijas, kas mijiedarbojas savā starpā, atšķiras cita no cirtas ne tikai pēc sava satura bet arī ar vietu un lomu mantisko

attiecību tiesiskās regulēšanas mehānismu, kuru identificēšana šajā gadījumā nav pieļaujama.

Tiesību realizācijas procesā civiltiesiskā atbildība izpaužas gan negatīvā, gan pozitīvā veidā.

Nav pieļaujams pielīdzināt civiltiesisko atbildību piespiedu pasākumiem no valsts puses, jo piespiedu raksturs ir jebkuras tiesiskās normas sankcijas īpašība.

Pienākums un saistība nav identiski jēdzieni, tiek ir atšķirīga loma civiltiesiskās atbildības tiesiskās regulēšanas mehānismā.

Atbildības saturs un rašanās pamats, no vienas puses, un atbildības, no otras, ir dažādi. Visām saistībām, bez jebkāda izņēmuma, ir mantisks raksturs. Uzsveršim, ka ar saistībām neapgrūtinātas tiesiskās attiecības tiek nodrošinātas ar īpašiem, specifiskiem aizsardzības līdzekļiem. Atšķirīgi ir arī saistību un, attiecīgi, parāda rašanās pamati. Sankcija ir nepieciešamais saistības elements. Tādēļ ar sankcijām nenodrošinātās saistības nav tiesiskas. Jēdziens «sankcija», kas tiek aplūkots kā piespiešana no valsts puses, ir plašāks par jēdzienu «atbildība». Neraugoties uz jēdzienu «sankcija» un «atbildība» acīmredzamo savstarpējo saikni, tās ir atšķirīgas saistību pārkāpuma sekas un attiecas viens pret otru kā šķira un veids.

Nodarīšanas teorijas pamatideja un nodarīšanas teorijas, kas pēdējos gados guva visskaidrāko izpausmi starptautiskos tiesību aktos, pamats ir noteikums par to, ka atbildība ir jau esošā parāda piespiedu piedziņa, t.sk. attiecībā uz zaudējumiem un līgumsodu. Turklāt parāda piedziņa neprasa parādnieka vainas noteikšanu un pierādīšanu. Tam pilnīgi pietiek ar to, ka parādnieks neizpildīja savi pienākumu jebkāda iemesla dēļ.

Saistība pēc pārkāpuma, kura ietvaros tiek īstenota atbildība, nav papildus, sargājošas tiesiskās attiecība, bet gan pārveidotas primārās saistības.

Šajā sakarā ir acīm redzams, ka saistības pārkāpuma tiesiskās sekas ir jaunas tiesiskas pretenzijas, kas rodas saistībā, proti, tiesiskās pretenzijas, kas kalpo tam, lai noliktu saistību sākotnējā stāvoklī, kāds bija līdz tiesībpārkāpumam un nodrošina līguma pušu interešu apmierināšanu, uz kuru pamata tas radās. Tiesībpārkāpuma izdarīšanas rezultāts ir nevis jaunas saistības rašanās, kas bieži vien tiek dēvēta par sargājošu saistību, bet gan primārās saistības transformācija,

tās «bagātināšana» ar jauniem elementiem. Šī, pēc sava satura sekundārā saistība, ir plašāka par primāro. Tieši sekundārās saistības veidā realizējas, kā atlicis pēc pārkāpuma, primārās saistības saturs (izpilde natūrā, atsevišķos gadījumos – tikai naudas atlīdzība), tā arī tās pārkāpuma sekas (sankcijas, t.sk. atbildība, ja ir pietiekams pamats, lai tā iestātos).

Jēdzieniem «sankcija» un «atbildība» ir subordinējošs, nevis koordinējošs raksturs.

Civiltiesiskās atbildības pasākumi var tikt noteikti kā īpašs sankciju paveids, kuru praksē raksturo iespēja iestāties galvenokārt negatīvām

sekām tiesību pārkāpējam (taču vienlaicīgi neizslēdzot arī pozitīvo civiltiesiskās atbildības realizācijas formu un šajā sakarā pozitīva rakstura sekas), kuras tiek piemērotas par pienākuma nepildīšanu.

Jāatšķir statiskā un dinamiskā (piemērošanas stadijā) civiltiesiskā atbildība.

Šķiet nekorekti iedalīt civiltiesiskās sankcijas civiltiesiskās atbildības un aizstāvēšanas pasākumos un, attiecīgi, pretstatīt tos, jo pilsoņu tiesību aizstāvēšanas pasākumos ietilpst gan civiltiesiskās atbildības pasākumi, gan civiltiesiskās sankcijas.

Izmantotie avoti:

1. Антимонов Б.С. Основания договорной ответственности социалистических организаций // М.: Юридическая литература, 1962;
2. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву / Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву. В 2-х т. Т.1. // М.: АО «Центр ЮрИнфоР, 2002;
3. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории // М.: Юридическая литература, 1976;
4. Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав / Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав // М.: «Статут», 2000;
5. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / Иоффе О.С. Избранные труды: В 4 т. Т.1. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ответственность по советскому гражданскому праву // СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003;
6. Комаров А.С. Ответственность в коммерческом обороте // М.: Юридическая литература, 1991;
7. Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях / Отв. ред.: Лаптев В.В. // М.: Наука, 1968;
8. Попондопуло В.Ф. Санкция и ответственность в гражданском праве // Вестник Ленинградского университета. Экономика – Философия – Право. Вып. 1, 1981, № 17;
9. Тархов В.А. Гражданско-правовая ответственность и меры защиты / Хозяйство, право, управление // Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1977, вып. 3;
10. Варул П.А. Методологические проблемы исследования гражданско-правовой ответственности / Отв. ред. В.П. Кельзер // Таллин: Ээсти раамат, 1986;
11. Bitāns A. Civiltiesiskā atbildība un tās veidi // Rīga: Izdevniecība AGB, 1997;
12. Байков А. Исходные начала теории гражданско-правовой ответственности: критическое осмысление концепции / Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes starptautisko zinātnisko konferenču rakstu krājums. 7.Starptautiskās zinātniskās konferences «Sociālās zinātnes reģionālajai attīstībai 2012: Finanšu kapitāla ietekme uz reģiona konkurētspēju» materiāli (8.-11.11.2012.), II.daļa, Valsts un tiesību aktuālās problēmas // Daugavpils Universitātes Akademiskais apgāds «Saule», 2013., 5.-26. lpp.;
13. Баринаева Е.В. Понятие, виды и формы гражданско-правовой ответственности за нарушение договорного обязательства / Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып.6, под ред. О.Ю. Шиловцова // М.: Норма, 2003, с.274-310;

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
22-26 АПРЕЛЯ 2014 ГОДА**

14. Нам К.В. Убытки и неустойка как формы договорной ответственности /Актуальные вопросы гражданского права, под ред. М.И. Брагинского // М.:Издательство «Статут», 1998, с.330–379;
15. Torgāns K. Вина и другие основания ответственности в гражданском праве России, Латвии и проектах унификации / Torgāns K. Civiltiesību, komercietesību un civilprocesa aktualitātes. Raksti 1999.-2008. // Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009;
16. Осипов Е.Б. Общие вопросы ответственности в гражданском праве / Цивилистические записки. Межвузовский сборник научных трудов // М.:«Статут», 2001, с.297 – 318;
17. Покутний В.А. Природа субсидиарной ответственности / Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып.9, под ред. О.Ю. Шилохвоста // М.: Норма, 2005, с.1-49;
18. Синявская М.С. Нарушение договора и его последствия: сравнительно-правовой анализ / Актуальные проблемы гражданского права: Сборник статей. Вып.9, под ред. О.Ю. Шилохвоста // М.:Норма, 2005, с.407-459;
19. Хохлова В.А. О гражданско-правовой ответственности // Правоведение, 1997. №1, с.96-103;
20. Варкалло В. Об ответственности по гражданскому праву. Возмещение вреда – функции, виды, границы: Перевод с польского В.В. Залесского; под редакцией, с вступ. статьей С.Н.Братуся // М.: Прогресс, 1978;
21. 28.01.1937. likums «Civillikums. Trešā daļa. LIETU TIESĪBAS» // Latvijas Vēstnesis, 44, 24. 02.1937.; spēkā no 01.09.1992.; ar grozījumiem līdz 29.11.2012.;
22. Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве / Красавчиков О.А. Категории науки гражданского права. Избранные труды в 2-х томах; Т.2.// М.:Статут, 2005;
23. Гражданское право. В 2-х томах. Учебник. Т.1; под ред. Суханова Е.А.// М.: БЕК, 1993;
24. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях // М.:Юридическая литература,1984;
25. Гражданское право. Часть I. Учебник, под ред. Ю.К.Толстого, А.П.Сергеева // М.: Изд-во ТЕИС, 1996;
26. Тархов В.А. Ответственность по советскому праву // Саратов: Изд-во Саратовского университета,1973;
27. Гражданское право России. Курс лекций. Часть первая. Под ред. О.Н.Садикова // М.: Юридическая литература, 1996;
28. Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве // М.: Госюриздат, 1950;
29. Флейшиц Е.А. Расчетные и кредитные правоотношения // М.: Госюриздат, 1956;
30. Байков А.М. Обязательственное право. Отдельные виды обязательств. Часть II // Рига: SIA «JUMI», 2005;
31. Torgāns K. Saistību tiesības. II. Daļa. Mācību grāmata // Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.;
32. Гусаков А. Деликты и договоры: Историко-юридическое исследование. Деликты и договоры как источники обязательств в системе гражданского права древнего Рима // М.: Университетская типография, 1896 (репринтная копия);
33. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права // М.: Статут, 1998;
34. Дернбург Г. Пандекты: Обязательственное право / Перевод с немецкого Гойхбарг А.Г., Элькин Б.И.; Т.3 под ред. Соколовского П // М.: Университетская типография, 1904;
35. Попондопуло В.Ф. Обязательство и ответственность в гражданском праве // Вестник Ленинградского университета. Экономика – Философия – Право. Вып.3й, 1980, №17, с.88-93;
36. 10.06.1998. likums «Par apdrošināšanas līgumu» // Latvijas Vēstnesis, 188/189 (1249/1250), 30.06.1998., «Ziņotājs», 15, 04.08.1998.;
37. Брагинский М.Н. Общее учение о хозяйственных договорах // Минск: «Наука и техника», 1967;
38. Краснов Н.И. Реальное исполнение договорных обязательств // М.: Госюриздат, 1959;

39. Заменгоф З.М. Изменение и расторжение хозяйственных договоров // М.: Юридическая литература, 1967;
40. Новицкий И.Б. Регрессное обязательство между социалистическими хозяйственными организациями. Опыт обобщения арбитражной и судебной практики // М.: Госюриздат, 1952;
41. Смирнов В.Т. Регрессные иски в обязательствах из причинения вреда // М.: Госюриздат, 1960;
42. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ.ред. В.С. Нерсесянца. // М.:Издательство НОРМА, 2002;
43. Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву / Иоффе О.С. Избранные труды: В 4 т. Т.1. Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ответственность по советскому гражданскому праву // СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003;44
44. Гуревич М.А. Судебное решение. Теоретические проблемы // М.: Юридическая литература, 1976;
45. Эннекцерус Л., Кипп Т., Вольф М. Курс германского гражданского права: Введение и общая часть. Том.1, Полутом 2. Перевод с 13-ого немецкого издания К. А. Граве, Г. Н. Полянской и В. А. Альтшулера; под ред. Д. М. Генкина, И. Б. Новицкого // М.: Издательство Иностранной литературы, 1950;
46. Толстой В.С. Исполнение обязательств // М.: Юридическая литература, 1973;
47. Венгеров А.Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов // М.: Омега-Л, 2004;
48. Теория государства и права: Учебник. Под ред. В.К. Бабаева // М.: Юрист, 1999;
49. Шевченко Я.Н. Средства защиты в гражданском праве // Советское государство и право. 1977, № 7, с.55-62;
50. Кичатова В.С. Соотношение гражданско-правовой ответственности и государственного принуждения // Вестник Ленинградского университета. Экономика – Философия – Право. Вып. 1, 1981, № 17, с.101-108;
51. Попондопуло В.Ф. Санкция и ответственность в гражданском праве // Вестник Ленинградского университета. Экономика-Философия-Право. Вып.1й, 1981, № 17, с.82-86;
52. Орловский А.А. Понятие имущественной санкции в гражданском праве // Советское государство и право. 1976, № 4, с.43-45;
53. Илларионова Т.И. Значение форм вины в дифференциации гражданско-правовых санкций // Советское государство и право. 1978, №8, с.126-130;
54. Свердлык Г.А., Страунинг Э.Л. Защита и самозащита гражданских прав: Учебное пособие // М.:«Лекс-Книга», 2002;
55. 18.03.1999. likums «Patērētāju tiesību aizsardzības likums» // Latvijas Vēstnesis, 104/105 (1564/1565), 01.04.1999.; «Ziņotājs», 9, 06.05.1999.; spēkā no 14.04.1999.; ar grozījumiem līdz 20.12.2010.;
56. Гуревич Г.С. Санкции за нарушение планово-договорных обязательств в народном хозяйстве // Минск: Изд-во БГУ, 1976;
57. Яковлев В.Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений. 2-е изд., доп.// М.:Статут, 2006;
58. Жицинский Ю.С. Санкции нормы советского права // Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1968;
59. Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Философия права. Томъ I. Часть теоретическая // Рига: Давидъ Гликсмаъ, 1924;
60. Собчак А.А. Правовые проблемы хозяйственного расчета в промышленности СССР: Автореф. дисс. докт. юрид. наук // Л.: 1973;
61. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении // М.: Юридическая литература, 1974;
62. Алексеев С.С. Проблемы теории права. Курс лекций в двух томах. Т.1. // Свердловск: Издательство Свердловского юридического института, 1972;

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
22-26 АПРЕЛЯ 2014 ГОДА**

63. Веберс Я.Р. Правосубъектность граждан в советском гражданском и семейном праве // Рига: Зинатне, 1976;
64. Проблемы теории государства и права. Учебник, под ред. С.С. Алексеева // М.: Юридическая литература, 1979;
65. Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве // Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. Вып. 27й, Свердловск, 1973;
66. Смирнов В.Т. Обязательства, возникающие из причинения вреда // Л.:Издательство Ленинградского университета, 1973;
67. Слесарев В.Л. Экономические санкции в советском гражданском праве. Научн.ред. Иллариона Т.И. // Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1989.

References:

1. Antimonov, B. Grounds of contractual liability in socialist organizations. Moscow: Legal Literature, 1962;
2. Agarkov, M. Obligation in the Soviet civil law. M.Agarkov Selected Papers on civil law. In 2 Vols, 1st Vol. Moscow: JSC «Center YurInfoR 2002;
3. Bratus, S. Legal liability and legality. Outline of the Theory. Moscow: Legal Books, 1976;
4. Griбанov, V., Limits to the exercise and protection of civil rights. Moscow: «Statute», 2000;
5. Ioffe, O. Responsibility according to the Soviet civil law. Ioffe, O. Selected Works in 4 Volumes. 1st Vol.: Legal relationship according to the Soviet civil law. St. Petersburg.: Publisher «Press Law Center», 2003;
6. Komarov, A. Responsibility in commerce. Moscow: Legal Books, 1991;
7. Malein, N. Property responsibility in economic relations. Ans. Ed.: V. Laptev. Moscow: Nauka, 1968;
8. Popondopulo, V. Sanction and responsibility in civil law. Newsletter of Leningrad University. Economics – Philosophy – Law. 1st Edition, 1981, Nr.17, p.82-86;
9. Tarhov, V. Civil liability and protection. Economy, Law, Management. Vol.3. Saratov State University Press, 1977, p.94-103;
10. Varul, P. Methodological problems in the study of civil liability. Editor Kelzer, V. Tallinn: Eesti Raamat, 1986;
11. Bitans, A. Civil liability and its types. Riga: Publisher AGB, 1997;
12. Baikov, A. Origins of the theory of civil liability: a critical reassessment of the concept. Daugavpils University, Faculty of Social Sciences, 7th International scientific conference «Social Science and Regional Development 2012: The impact of financial capital on the competitiveness of a region» Conference thesis (2012, November 8 to 11). Part 2. State law and current challenges. DU Academic Publishing House «Sun», 2013., p.5-26;
13. Barinova, E. Concept, types and forms of civil liability for breach of contractual liabilities. Actual problems of civil rights: Issue 6; Ed. O.Pintail. Moscow: Norma, 2003;
14. Nam, K. Losses and damages as a form of contractual liability. Current problems in Civil Law. Edit. Bragin. Private Law Research Center. Russian School of Private Law. Moscow: Publishing House «Statute»; 1998;
15. Torgans, K. Guilt and other bases of liability in civil law of Russia, Latvia and unified projects. Torgans. Selected articles from 1999 to 2008. Current Topics on Civil Law, Commercial Law and Civil Procedure. Riga: Courthouse agency 2009;
16. Osipov, E. Common questions of liability in civil law. Intercollegiate collection of scientific papers. Moscow: «Statute», 2001;
17. Pokutnyi, V. The nature of vicarious liability. Topical problems of civil rights: Collection of articles. 9th Issue. Ed. Pintail, O. Moscow: Norma, 2005, p.1-49;

18. Sinyavskaya, M. Breach of contract and its consequences: a comparative legal analysis Actual problems of civil rights: Collection of articles. 9th Issue. Ed. Pintail, O. Moscow: Norma, 2005, p.407-459;
19. Khokhlov, V. Concerning civil liability. Jurisprudence. 1997. No.1; p.96-103;
20. Varkallo, V. On the problem of responsibility in Civil law. Compensation for damage: functions, types, limits. Translated from Polish by V.V. Zaleski. Edited and introductory article by S.N.Bratusya. Moscow: Progress Publishers, 1978;
21. 01.28.1937. Law «Civil Code. Part 3. Property law». LV, 44, 24.th (Entered into force on 01.09.1992.; as amended up to 29.11.2012.)
22. Krasavchikov, O. Legal facts in the Soviet Civil Law. O. Krasavchikov The categories of the science of civil law. Selected Works in 2 volumes. V.2. Moscow: Statute 2005;
23. Civil Law. In 2 Volumes. Textbook. Vol.1.; Ed. Sukhanov, E.A. Moscow: Beck, 1993;
24. Puginskiy, B. Civil remedies in economic relations. Moscow: Legal Literature, 1984;
25. Civil Law. Part I. Textbook. Ed. Tolstoy, J. & Sergejev, A. Moscow: Publishing TEIS, 1996;
26. Tarhov, V. Liability under Soviet law. Saratov: Saratov State University, 1973;
27. Russian civil law. Course of lectures. Part One. Ed. Sadikova O. Moscow: Legal Literature, 1996;
28. Novitsky, I., Luntz, L. The general doctrine of obligation. Moscow: Gosyurizdat, 1950;
29. Fleyshits, E. Payment and credit relationship. Moscow: Gosyurizdat, 1956;
30. Baikov, A. Contract Law. Certain types of obligations. 2nd Part. Riga: «JUMI» ltd., 2005;
31. Torgans, K. Obligations Law. 2nd Part. Textbook. Riga: TNA 2008;
32. Gusakov, A. Torts and contracts: Historical and legal research. Torts and contracts as sources of liability in the civil right of ancient Rome. Moscow University Publishing house, 1896;
33. Pokrovsky, I. Main problems in the sphere of civil rights. Moscow: Statute, 1998;
34. Dernburg, G. Pandects: Contract Law. Translated from German Goyhbar, A. & Elkin, B.; 3rd Vol. Ed. Sokolovsky. Moscow University Publishing house, 1904;
35. Popondopulo, V. Obligation and responsibility in civil law // Newsletter of Leningrad University. Economics – Philosophy – Law. 3rd Issue; 1980, Nr.17, p.88 – 93;
36. 10.06.1998. «Law of Insurance Contract». «LV», 188/189 (1249/1250), 30.06.1998.; Newsletter «Latvijas Vēstnesis», 15, 04.08.1998;
37. Braginsky, M. General theory of economic agreements. Minsk: «Science and Technology», 1967;
38. Krasnov, N. The actual accomplishment of contractual obligations. Moscow: Gosyurizdat, 1959;
39. Zamenhof, Z. Modification and termination of business contracts. Moscow: Legal Books, 1967;
40. Novitsky, I. Recourse obligation among socialist economic organizations. Experience consolodation of arbitration and Litigation practice. Moscow: Gosyurizdat, 1952;
41. Smirnov, V. Recourse action in tort liabilities. Moscow: Gosyurizdat, 1960;
42. Problems of the general theory of law and state: Textbook for Universities. Ed. Nersesyants, V. Moscow: Publisher NORMA, 2002;
43. Ioffe, O. Responsibility according to the Soviet civil law. Ioffe, O. Selected Works in 4 Volumes. 1st Vol: Legal relationship in the Soviet civil law. St. Petersburg.: Publisher «Press Law Center », 2003;
44. Gurevich, M. Judgment. Theoretical problems. Moscow: Legal Books, 1976;
45. Ennektserus, L., Kipp, T., Wolf, M. German civil law: Introduction and general part. 1st Vol, 2nd Semivolume. Translated from the 13th German edition, Grave, K. & Polyansky, V. Ed.with preface and introductory remarks by Genkin, D., Novitsky, I. Moscow: Publishing House of Foreign Literature, 1950;
46. Tolstoy, V. Fulfillment of obligations. Moscow: Legal Books, 1973;
47. Vengerov, A. The theory of State and Law. Textbook for law schools. Moscow: Omega-L, 2004;
48. The Theory of State and Law: Textbook. Ed. Babaev, V. Moscow: «Lawyer», 1999;
49. Shevchenko, Y. Remedies in civil law. Soviet State and Law. 1977, Nr.7; p.55-62;

**МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
22-26 АПРЕЛЯ 2014 ГОДА**

50. Kichatova, V. Value for civil liability and state coercion. Newsletter of Leningrad University. «Economics – Philosophy – Law». 1st Issue, 1981, Nr.17; p.101 – 108;
51. Popondopulo, V. Sanction and responsibility in civil law // Newsletter of Leningrad University. «Economics – Philosophy – Law». 1st Issue, 1981, Nr.17; p.82 -86;
52. Orlovsky, A. The notion of property sanction in the civil law. Soviet State and Law. 1976, Nr.4; p.43-45;
53. Illarionov, T. The meaning of forms of guilt in differentiation of civil penalties. Soviet State and Law. 1978, Nr.8; p.126-130;
54. Sverdlyk, G., Strauning, E. Self-defense and protection of civil rights. Textbook. Moscow: «Lex Book», 2002;
55. 18.03.1999. Consumer Protection Law. «LV», 104/105 (1564/1565), 01.04.1999.; «Latvijas Vēstnesis», Nr.9, 06.05.1999. (entered into force on 14.04.1999.; as amended by 20.12.2010.);
56. Gurevich, G. Sanctions for breach of planned and contractual obligations in the national economy. Minsk: BSU, 1976;
57. Yakovlev, V. Civil method of regulating social relations. 2nd Edition. Moscow: «Statut», 2006;
58. Zhitsinsky, Y. Sanction norms of Soviet law. Voronezh State University, 1968;
59. Shershenevich, G. General Theory of Law. «The Philosophy of Law». Volume I. Theoretical Part. Riga: David Gliksman, 1924;
60. Sobchak, A. Legal problems of economic accounting in Soviet industry. Synopsis of doctoral thesis. Leningrad, 1973;
61. Khalfina, R. General theory of legal relations. Moscow: Literature on Law, 1974;
62. Alekseev, S. Problems of the theory of law. Course of lectures in two volumes. 1st Vol. Sverdlovsk: Publisher: Sverdlovsk Law Institute, 1972;
63. Webers, Y. Legal identity of Soviet citizens in civil and family law. Riga: Zinatne, 1976;
64. Problems in the Theory of State and Law: Textbook. Ed. by Alexeev, S. Moscow: Literature on Law, 1979;
65. Krasavchikov, O. Responsibility, protection measures and sanctions in the Soviet civil law. Problems of civil liability and civil rights. 27th Vol. Sverdlovsk, 1973;
66. Smirnov, V. Liabilities arising from legal injury. Leningrad: Leningrad University Press, 1973;
67. Slesarev V. Economic sanctions in the Soviet civil law. Krasnoyarsk: Krasnoyarsk University Publishing House, 1989.